

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»
Навчально-науковий інститут міжнародного
співробітництва та освіти

СВІТОВІ ВИМІРИ ОСВІТНІХ ТЕНДЕНЦІЙ

Збірник наукових праць

Київ • 2025

УДК 81'243(043.2)

Світові виміри освітніх тенденцій
збірник наукових праць

Рекомендовано науково-методично-редакційною радою
Навчально-наукового інституту міжнародного співробітництва та освіти
Державного університету «Київський авіаційний інститут»
(протокол № 1 від 25 квітня 2025 р.)

Рецензенти:

доктор філологічних наук, професор **Гнатюк Лідія Павлівна**
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

кандидат філологічних наук, доцент **Луцюк Микола Володимирович**
(Київський столичний університет імені Бориса Грінченка)

Видавець: кафедра філологічних та природничих дисциплін Навчально-наукового інституту міжнародного співробітництва та освіти Державного університету «Київський авіаційний інститут». **Поштова адреса:** Україна, Київ, 03058, просп. Любомира Гузара, 1, корп. 8^А, 408. E-mail: philolognau@ukr.net

Містить наукові та науково-методичні праці із загального і слов'янського мовознавства, літературознавства, термінознавства, міждисциплінарних зв'язків філологічних та природничих дисциплін, методики і методології навчання іноземних студентів.

Головний редактор – доктор педагогічних наук Зарубінська І. Б.

Відповідальні редактори:

доктор філологічних наук Межжеріна Г. В.
кандидат технічних наук Корчук О. Ю.

Члени редакційної колегії:

кандидат економічних наук Шевченко О. Р.
доктор філологічних наук Бріцин В. М.
доктор філологічних наук Глущенко В. А.
доктор філологічних наук Нечитайло І. М.
доктор мистецтв Пустовойт І. В. (США)
доктор педагогічних наук Субота Л. А.
кандидат біологічних наук Загороднюк І. В.
кандидат філологічних наук Ковалюк О. К.
кандидат філологічних наук Нагорна Н. М.
кандидат філологічних наук Ніколаєва Н. С.
кандидат філологічних наук Федчук Л. І.

Рекомендовано давати посилання за зразком:

Іванов І. І. Авіаційні..... . *Світові виміри освітніх тенденцій* : збірник наукових праць / за ред. Г. В. Межжеріної, О. Ю. Корчук ; Навчально-науковий інститут міжнародного співробітництва та освіти. Державний університет «Київський авіаційний інститут». Київ, 2025. Вип. 18. С. ... URL: <https://imco.nau.edu.ua/наукова-робота/>

Автори опублікованих наукових праць несуть повну відповідальність за дотримання авторських прав інших осіб, достовірність цитат, власних імен та інших відомостей.

© ННІМСО КАІ, 2025
© Колектив авторів, 2025

Людмила Зав'ялова

e-mail: l.zavialova7@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4160-1083>

Мирослав Шевера

e-mail: shevera.myroslav@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-1178-0458>

Віра Протопопова

e-mail: vira.protopopova@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6942-6881>

Оксана Кучер

e-mail: kucher.oksana29@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4197-0471>

Тетяна Двірна

e-mail: dvirna_t@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-9279-9766>

Олеся Петрович

e-mail: petrovych.o@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0212-0554>

ГЛОСАРІЙ ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ ІНВАЗІЙНОЇ БІОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДООХОРОННОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Стаття присвячена питанням української терміносистеми інвазійної біології в контексті потреб законотворення. Наведено базові поняття та їхні дефініції в узагальненому й узгодженому між зацікавленими сторонами тлумаченні, які запропоновано для обговорення та подальшого використання в публікаціях з цієї проблематики.

Ключові слова: інвазійна біологія, терміни, законодавство.

The publication is devoted to the issues of the Ukrainian terminological system of invasive biology in the context of the lawmaking needs. Basic con-

cepts and their definitions have been presented in a generalized and agreed-upon interpretation among stakeholders, which are proposed for discussion and further use in publications according to this problem.

Keywords: invasive biology, terms, legislation.

Постановка проблеми. Оцінка впливу, запобігання поширенню, контроль інвазійних адвентивних видів визнані пріоритетними завданнями у багатьох стратегічних міжнародних та європейських документах [EU biodiversity...; Genovesi, Shine; McNeely et al.]. Одним із завдань глобального десятирічного плану збереження біорізноманіття до 2030 року (Global Framework for Biological Diversity, COP15 Global Framework, Paris Agreement for Nature), відомому також як Куньмінсько-Монреальська Глобальна Рамкова Угода про Біорізноманіття (Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework, 18 Dec. 2022, CBD/COP/15/L.25) [EU biodiversity...], визначено зменшення впливу інвазійних чужорідних видів на біорізноманіття. У цьому документі зазначено, що до 2030 року темпи інтродукції та натуралізації чужорідних видів мають бути знижені щонайменше на 50 %, популяції інвазійних видів повинні бути повністю знищені або принаймні контрольовані на низькому рівні відтворення. Усі завдання, визначені в глобальному десятирічному плані збереження біорізноманіття до 2030 року, обов'язкові для всіх сторін Конвенції про біологічне різноманіття і мають бути імplementовані в національні законодавства. Поки що ці питання залишаються неврегульованими національним законодавством в Україні, а єдиними законодавчими актами, в яких є згадка про інвазійні види, залишаються Лісовий кодекс України [Лісовий...] та Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [Закон...].

Мета. У зв'язку з активізацію нових законодавчих ініціатив в Україні, зумовлених імplementацією європейського

законодавства й удосконаленням національних юридичних норм і правил, виникає потреба в адаптації та гармонізації наукової термінології інвазійної біології для цілей законотворення. Зокрема, низка документів, які або були розроблені й затверджені (Стратегія біобезпеки та біологічного захисту на 2022–2025 роки [Стратегія...] і План заходів з її реалізації [Розпорядження...], Методичні рекомендації щодо оцінки наявного і потенційного впливу (ризиків) інвазійних чужорідних видів), або перебувають на стадії підготовки та обговорення (Порядок віднесення видів рослинного та тваринного світу до інвазивних (інвазійних) чужорідних видів, проекти Законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення повноважень центральних органів виконавчої влади щодо поводження з інвазійними чужорідними видами рослинного та тваринного світу, в тому числі запровадження заходів щодо протидії та запобігання поширенню таких видів», «Про біологічну безпеку і біологічний захист»), щонайменше потребують однозначного витлумачення термінів і понять, які в подальшому будуть закріплені в національному законодавстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зауважимо, що порівняно з класичними науками наукова терміносистема інвазійної біології більш-менш нова, що пов'язано з розвитком цього відносно сучасного напрямку, а її формування відбувається одночасно на теренах різних країн. Її основою є латинська мова, однак останнім часом значний вплив має англійська, оскільки більшість результатів досліджень, які згодом набули світового визнання, опубліковані саме англійською мовою. Для наукової терміносистеми інвазійної біології в Україні базовим є її ботанічний складник, що сформувався під впливом засадничих праць вчених, які розвивали цей науковий напрям. Передусім ця терміносистема утворена завдяки працям J. Watson, M. Rikli, H. Simmons, Å. Thelung, J. Lousley, J. Roy, Ch. Elton, J. Kornaš,

D. Richardson, P. Ryšek, I. Kowarik та ін. і послідовному впровадженню термінів і понять українськими вченими-ботаніками, що детальніше висвітлено в низці публікацій, присвячених питанням термінології і класифікацій адвентивних видів [Кучер; Протопопова, Шевера].

Під час розробки «Методичних рекомендацій щодо критеріїв віднесення видів рослинного та тваринного світу до інвазивних чужорідних видів» було використано такі поняття: *автохтонний, аборигенний або місцевий вид; біологічна інвазія, біорізноманіття, екосистемні послуги, натуралізація, інвазійний чужорідний вид, чужорідний вид*. Узгодження їхнього тлумачення було проведено під час обговорення на засіданнях Міжвідомчої робочої групи щодо інвазивних чужорідних видів тваринного і рослинного світу при Міністерстві захисту довкілля та природних ресурсів України (далі: Міжвідомча робоча група) за участі авторів цієї публікації. Нижче наводимо узагальнене трактування згаданих понять для потреб законотворення, що стосуються всіх живих організмів незалежно від їхньої таксономічної належності.

Автохтонний, аборигенний або місцевий вид – таксон рангу виду або внутрішньовидової одиниці (підвид, форма, гібрид, сорт, порода тощо) рослинного або тваринного світу, що сформований і набув поширення на даній території без прямої чи опосередкованої участі людини.

Біологічна інвазія – це вторгнення (вкорінення, заселення, початок існування) чужорідного виду в межах певної території або окремих місцезростань, місць існування, біотопів, оселищ, поза межами природного (первинного) ареалу в природних умовах нових біогеографічних територіальних одиниць або екосистем, що прямо чи опосередковано спричинене людською діяльністю.

Біорізноманіття – різноманітність живих організмів з усіх джерел, включаючи, серед іншого, наземні, морські та інші водні екосистеми та екологічні комплекси, частиною яких вони є; це поняття включає в себе різноманітність у рамках виду, між видами і різноманіття екосистем [Конвенція...].

Екосистемні послуги – прямий або непрямий внесок екосистем у добробут людини [Регламент...].

Натуралізація – здатність чужорідного виду до самостійного відтворення, розмноження, формування життєздатних популяцій, спонтанного поширення в природних умовах нових угруповань, біотопів, екосистем, біогеографічних територіальних одиниць.

Інвазійний чужорідний вид – чужорідний вид, який натуралізувався поза межами природного (первинного ареалу) унаслідок прямої або опосередкованої участі людини, активно розмножується та самостійно, спонтанно поширюється територією, спричиняє негативний вплив на місцеві види, біорізноманіття, екосистемні послуги, економіку, здоров'я людини.

Чужорідний вид – таксон рангу виду або внутрішньовидової одиниці (підвид, форма, гібрид, сорт, порода тощо) рослинного чи тваринного світу, що походить з інших біогеографічних територіальних одиниць і набув поширення поза межами природного (первинного) ареалу.

Зауважимо, що попри численні дискусії, досі триває обговорення цих дефініцій, так само, й інших понять, які необхідно, доцільно визначити в законодавчих документах (*негативний вплив чужорідного виду, потенційний ризик біологічної інвазії, експансія чужорідного виду* тощо). Також не обійшлося і без термінологічних колізій, які вже введені в науковий ужиток і документообіг. Зокрема, у наукових і науково-популярних публікаціях для позначення групи видів, які

здійснюють біологічні інвазії, українські вчені послуговуються термінами «інвазійний» (чужорідний вид) та «інвазивний». Обидва пов'язують з англійським «invasive», однак вони запозичені з латинської, де «invasio» – інвазія, а «invasionis» – інвазійний [Зиман, Гродзинський, Булах : 87]. Обидва означення певний час існували як синоніми, проте під час активізації обговорення проблеми біологічних інвазій на законодавчому рівні та з початком розроблення національного законодавства вони стали предметом дискусії. Так, у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» щодо чужорідних видів, які здійснюють біологічну інвазію, використано термін «інвазійні», а в Стратегії біобезпеки та біологічного захисту та Плані заходів з її реалізації – «інвазивні». Аналогічні розбіжності відмічені і в інших нормативно-правових актах, звітах і наукових публікаціях.

Для уникнення можливих термінологічних і правових колізій терміни й поняття в нормативно-правових актах, проектах нових законів та підзаконних актах слід уніфікувати. Зважаючи на те, що в нормативно-правовому документі вищого порядку (Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року») використано термін «інвазійні», яке також переважає в наукових публікаціях і узгоджено в рамках роботи Міжвідомчої робочої групи, пропонуємо і надалі використовувати цей термін.

Висновки. У результаті вивчення світового досвіду у сфері створення і функціонування термінології узагальнено основні поняття інвазійної біології та запропоновано їхні українські відповідники з урахуванням специфіки в контексті потреб законотворення. Їхній зміст і розуміння повністю відповідають європейському законодавству в цій галузі та усталеним аналогам в англомовній науковій літературі.

Література

- Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 16. Ст. 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 14.04.2025)
- Зиман С. М., Гродзинський Д. М., Булах О. В. Латинсько-англо-російсько-український словник термінів з морфології та систематики судинних рослин. Київ : Наук. думка. 2011. 284 с.
- Конвенція про охорону біологічного різноманіття. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text (дата звернення: 14.04.2025)
- Кучер О. О. Історичний огляд основних класифікацій видів адвентивних рослин. *Біологічні студії*. 2014. Т. 8, № 1. С. 247–254.
- Лісовий кодекс України / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 14.04.2025)
- Протопопова В. В., Шевера М. В. Фітоінвазії. I. Аналіз основних термінів. *Пром. ботан. / Industrial Botany*. 2005. Вип. 5. С. 55–60. Протопопова В. В., Шевера М. В. Фітоінвазії. II. Аналіз основних класифікацій, схем і моделей. *Пром. ботан. / Industrial Botany*. 2012. Вип. 1. С. 88–95.
- Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1143/2014 від 22 жовтня 2014 року про запобігання проникненню і поширенню інвазійних чужорідних видів та управління ними. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_032-14#Text (дата звернення: 14.04.2025)
- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії біобезпеки та біологічного захисту на 2022–2025 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.04.2025)
- Стратегія біобезпеки та біологічного захисту, схвалена рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року, уведеним в дію Указом Президента України від 17 грудня 2021 року № 668. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5190.html> (дата звернення: 14.04.2025)
- EU biodiversity strategy for 2030 – Bringing nature back into our lives. European Commission, Directorate-General for Environment : Publications Office of the European Union. 2021. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2779/677548> (дата звернення: 14.04.2025)
- Genovesi P., Shine C. European strategy on invasive alien species. Strasbourg: Council of Europe Publishing. 2004. URL: <https://www.cbd.int/doc/external/cop-09/bern-01-en.pdf> (дата звернення: 14.04.2025)
- McNeely J. A., Mooney H. A., Neville L. E., Schei P., Waage J. K. (eds.). A Global Strategy on Invasive Alien Species. IUCN Gland, Switzerland, and Cambridge, UK, 2001. 50 pp.